

Inhoud

Inleiding	11	
<i>Lex Borghans, Ruud Klarus en Ib Waterreus</i>		
1 Wat is onderwijs ons waard?	19	
<i>Debby Lanser</i>		
Inleiding	19	
1.1 Waarde voor het individu	21	
1.2 Maatschappelijke kosten en baten	27	
1.3 De onderwijsbeslissing vanuit maatschappelijk oogpunt	31	
1.4 Optimaal rendement en optimaal beleid	33	
1.5 Maatschappelijk rendement op onderwijs	33	
1.6 Het optimum	35	
1.7 Conclusie	36	
Literatuur	37	
2 Marktwerking in het onderwijs	41	
<i>Wim Groot en Henriëtte Maassen van den Brink</i>		
Inleiding	41	
2.1 Keuzevrijheid	44	
2.2 Toetreding en betwistbaarheid van de markt	47	
2.3 Prijsvorming: maatstafconcurrentie	51	
2.4 De markt werkt niet perfect: marktfalen	53	
2.5 Conclusie	55	
Literatuur	57	
3 Opbrengstgericht werken	59	
<i>Trudie Schils</i>		
Inleiding	59	
3.1 Wat is opbrengstgericht werken?	60	
3.2 Wie bepaalt de doelen en opbrengsten?	61	

	3.3	Welke doelen en opbrengsten?	63
	3.4	Leeropbrengsten meten	66
	3.5	Systematisch leren	70
	3.6	Tot besluit	73
		Literatuur	76
	4	Consequenties van rendementsberekeningen voor onderwijsbeleid	79
		<i>Bas Jacobs</i>	
		Inleiding	79
	4.1	Theorie van menselijk kapitaal	80
	4.2	Het schatten van onderwijsrendement en beleidsvoering	83
	4.3	Rendementen van onderwijsinvesteringen	88
	4.4	Hoe moet de empirische literatuur worden gelezen?	91
	4.5	Private, publieke en maatschappelijke rendementen van onderwijs	95
	4.6	Private, maatschappelijke en budgettaire rendementen van onderwijs bij externe effecten	103
	4.7	Hoe onderwijsrendementen te verhogen?	107
	4.8	Conclusie	109
		Literatuur	110
6	5	Het beoordelen en belonen van schoolprestaties: wat is de toegevoegde waarde van de school?	113
		<i>Ib Waterreus</i>	
		Inleiding	113
	5.1	Beoordelen en kwaliteit	113
	5.2	Meetbaarheid van schoolprestaties	118
	5.3	Relevante leerlingkenmerken: opleiding, etniciteit en geslacht	119
	5.4	Relevante schoolkenmerken: effect van schoolcompositie is relevant maar complex	122
	5.5	Effecten van verschillen in financiële middelen tussen scholen blijven vaak onderbelicht	126
	5.6	Hoe verhoudt de bestaande beoordeling van scholen zich tot de relevante factoren?	130
	5.7	Samenvatting	133
		Literatuur	134

6	'Evidence-based' beleid	139
	<i>Roel van Elk</i>	
	Inleiding	139
6.1	Wat is een goede effectevaluatie?	141
6.1.1	Experimenten	144
6.1.2	Instrumentele variabele analyses	146
6.1.3	Regressiediscontinuïteit	147
6.1.4	Difference-in-difference	149
6.1.5	Beperkingen van het onderzoek	150
6.2	Experimenten in het onderwijs	152
6.2.1	Experimenten in Nederland	152
6.2.2	Bezwaren tegen experimenten	153
6.2.3	Toekomstig onderzoek	155
6.3	Het gebruik van evidentie	157
6.4	Conclusies	160
	Literatuur	160
7	Productief onderwijs	163
	<i>Jos Blank</i>	
	Inleiding	163
7.1	Productiviteit: een lastig concept	166
7.2	Doelmatigheid	169
7.3	Meten in het onderwijs	174
7.4	Verklaringen voor verschillen in productiviteit: implicaties voor beleid en management	178
7.5	Productief onderwijs is goed onderwijs	183
	Literatuur	184
8	Hoe maken studenten en ouders keuzes in het onderwijs?	187
	<i>Thomas Dohmen en Arjan Non</i>	
	Inleiding	187
8.1	Economische theorie	189
8.2	Risico-aversie: empirische bevindingen	194
8.3	Investeringsargument	195
8.4	Voorspelbaarheidsargument	196
8.5	Verzekeringsargument	197
8.6	Faalargument	197

8.7	Risico-aversie en de baten van educatie	199
8.8	Tijdspreferenties: empirische bevindingen	199
8.9	Risico- en tijdsvoorkeuren: maatschappelijke en beleids-implicaties	200
	Literatuur	204
9	De economie van het curriculum	207
	<i>Lex Borghans</i>	
	Inleiding	207
9.1	De theorie van het menselijk kapitaal	211
9.2	Vier voorbeelden	213
9.3	Hoe optimaliseren we dit in de praktijk?	221
9.4	Conclusie	223
	Literatuur	225
10	Arbeidsmarkt en een leven lang leren	227
	<i>Andries de Grip</i>	
	Inleiding	227
10.1	Waarom is levenslang leren nodig?	228
10.2	Op welke manieren leren we?	232
10.3	Wat is het rendement van levenslang leren?	237
10.4	Welke rol moeten werknemers, werkgevers en de overheid hier spelen?	242
10.5	Besluit	244
	Literatuur	244
11	De leraar goed beloond?	247
	<i>Margaretha Buurman, Josse Delfgaauw en Robert Dur</i>	
	Inleiding	247
11.1	Aandachtspunten voor prestatiebeloning in het onderwijs	249
11.2	Lessen uit onderzoek naar prestatiebeloning in het onderwijs	256
11.3	Slot	265
	Literatuur	268

12	De arbeidsmarkt voor leraren	271
	<i>Djoerd de Graaf en Arjan Heyma</i>	
	Inleiding	271
	12.1 Kenmerken van leraren	272
	12.2 Vraag naar leraren	274
	12.3 Aanbod van leraren	277
	12.4 Loonvorming bij leraren	281
	12.5 Lonen van leraren	282
	12.6 Huidige beloningsmaatregelen	284
	12.7 Potentiële maatregelen	286
	Literatuur	290
13	Risicomanagement	293
	<i>Geert Haisma</i>	
	Inleiding	293
	13.1 Visie op risicomanagement	294
	13.2 Het begrip risico	295
	13.3 Het risicomanagementsysteem	296
	13.4 Implementatie van risicomanagement	300
	13.5 Risicomanagement proces	302
	13.6 Risico-identificatie	302
	13.7 Risicoanalyse en -beoordeling	306
	13.8 Risicobeheersing: afwegen alternatieven	310
	13.9 Weerstandsvermogen	314
	Literatuur	320
	Suggesties voor verdieping	320
	Checklist risico's in het onderwijs	321
14	Epiloog: waarde én waarden van goed onderwijs	325
	<i>Lex Borghans, Ruud Klarus en Ib Waterreus</i>	
	Inleiding	325
	14.1 De economische waarde en de waarden van onderwijs	327
	14.2 Over de meetbaarheid der dingen	331
	Literatuur	334
	Personalía	335

Inleiding

Lex Borghans, Ruud Klarus en Ib Waterreus

Veel mensen denken bij de vraag ‘wat is goed onderwijs?’ niet meteen aan de economie. Toch is de economische wetenschap de laatste tijd een steeds grotere rol in de discussie over onderwijs gaan spelen. Dat is geen toeval.

Er is een aantal maatschappelijke ontwikkelingen aan te wijzen die de toegenomen belangstelling voor een economische kijk op onderwijs kunnen verklaren.

In de eerste plaats is het in Nederland tegenwoordig voor iedereen mogelijk om een goede opleiding te volgen. Als gevolg daarvan besteden Nederlanders een aanzienlijk deel van hun leven aan leren. De consequentie daarvan is dat ‘meer’ niet zonder meer beter is. In een situatie waarin grote groepen kinderen nauwelijks onderwijs krijgen, of de voorzieningen van zeer slechte kwaliteit zijn, kan de kwaliteit van het onderwijs verbeterd worden door de toegankelijkheid te vergroten en de voorzieningen te verbeteren. Naarmate de basis meer op orde is, wordt het minder vanzelfsprekend dat meer tijd en geld voor onderwijs ook gunstiger is en moeten er afwegingen worden gemaakt. Is het voor iemand die al tot zijn 22ste onderwijs volgt nog de moeite waard om nog verder door te studeren of is het beter de verworven kennis te gaan benutten? Heeft het voor een school die rond de 25 leerlingen in de klas heeft nog zin om de klas verder te verkleinen of kan het geld dat daarvoor nodig is beter anders gebruikt worden? Economie is de wetenschap van keuzes maken en naarmate het onderwijs beter wordt, worden subtiele afwegingen steeds belangrijker om de kwaliteit nog verder te kunnen vergroten.

In de tweede plaats neemt het belang van kennis in onze maatschappij steeds verder toe. Het gevolg is dat het steeds belangrijker wordt om deze afwegingen goed onder ogen te zien omdat mogelijke verbeteringen steeds meer op gaan leveren. Het wordt dus steeds belangrijker om precies te weten wat goed onderwijs is.

In de derde plaats nemen de mogelijkheden om de afwegingen die in het onderwijs worden gemaakt goed te analyseren toe. De belangrijkste oorzaak hiervan is de ICT-revolutie. Er komen steeds meer gegevens over het onderwijs beschikbaar in computersystemen. Deze gegevens zouden vroeger op papier hebben bestaan of verloren zijn gegaan. De digitale vorm maakt het mogelijk deze informatie bijeen te brengen waardoor systematische analyse van de ontwikkeling van leerlingen over langere termijn mogelijk wordt gemaakt.

Wat is economie?

Het basisidee van een economische analyse is eenvoudig. De vragen zijn steeds: ‘welke keuzes kan iemand maken?’ en ‘wat zijn de voor- en nadelen van elke keuze?’ Neem de keuze van ouders voor een school. Als er in de buurt twee scholen staan, kunnen de ouders kiezen naar welke school ze hun kind sturen. Als de ene school voor deze ouders duidelijk aantrekkelijker is dan de andere, voorspelt de economie dat de ouders deze school ook zullen kiezen. Mensen kiezen het alternatief dat voor hen het gunstigste is. Als deze ouders echter kiezen voor de andere school dan roept dat vragen op. Het zou kunnen zijn dat deze ouders niet doorhebben dat de school die ze kiezen minder aantrekkelijk is dan de andere, maar het kan ook zo zijn dat wij ons vergist hebben en de scholen nog andere kenmerken hebben die voor de ouders van belang zijn, en die wij over het hoofd hebben gezien.

12

Dat is het eerste grote dilemma voor de economie. Als mensen iets doen wat je op grond van een afweging van voor- en nadelen niet verwacht zou hebben, zien we dan iets over het hoofd, of zien de betrokkenen iets over het hoofd en zouden we hen moeten helpen of tegen zichzelf in bescherming moeten nemen?

Daarnaast kan een beslissing die gunstig is voor één persoon, ongunstig zijn voor andere personen. Als het kind waar we het hiervoor over hadden een heel onrustig kind is dat veel aandacht van de leraar nodig heeft, kunnen de ouders het aantrekkelijk vinden om hem naar een school met een rustig leer-klimaat te laten gaan. De andere kinderen van zijn klas worden dan echter geconfronteerd met deze moeilijke klasgenoot. De keuze van de ouders heeft dus negatieve consequenties voor anderen. Economen noemen zo'n gevolg voor anderen een externaliteit. Profiteren anderen, dan is er sprake van een positieve externaliteit. Hebben anderen er last van dan gaat het om een negatieve externaliteit. Een alwetende overheid zou dit probleem in theorie kun-

nen ondervangen door beslissingen waarbij dit speelt naar zich toe te trekken. In de praktijk is dit echter ondoenlijk en ongewenst, omdat de overheid veel afwegingen die er spelen niet kan overzien. De leraren, schoolleiders en de ouders en leerlingen weten veel beter wat er speelt en kunnen daardoor in veel gevallen betere beslissingen nemen. Het tweede grote dilemma van de economie is daarom hoe je ervoor kunt zorgen dat beslissingsbevoegdheden zo verdeeld worden dat keuzes gemaakt worden door personen die de consequenties het beste kunnen overzien, zonder dat hun beslissingen ten koste gaan van anderen.

Ontwikkeling van de onderwijseconomie

De ontwikkeling van de onderwijseconomie kent drie fases. Economen zijn voor het eerst stelselmatig het onderwijs gaan bestuderen in de jaren zestig. Het boegbeeld hier is Gary Becker. Met zijn theorie van het menselijk kapitaal beschreef hij op basis van de economische theorie de beslissing om onderwijs te volgen. Mensen kunnen kiezen hoeveel jaar ze onderwijs volgen. Het nadeel van een jaar extra onderwijs is dat de betreffende persoon dan een jaar geen inkomen heeft. Het voordeel is dat de extra kennis die verworven wordt op school kan leiden tot een hoger inkomen gedurende de rest van zijn leven. Als de baten groter zijn dan de kosten zal de persoon voor dit extra jaar onderwijs kiezen. Hij kan dan kijken of nog een jaar extra nog steeds rendabel is. Hij gaat hiermee door tot het moment waarop een extra jaar onderwijs ongeveer evenveel kost als het oplevert. Als allerlei complicaties buiten beschouwing worden gelaten, kan men laten zien dat die balans bereikt wordt als de loonsverhoging van het laatste jaar onderwijs gelijk is aan de rente die mensen op een spaarrekening kunnen krijgen. Een vergelijkbare theorie kan ook voor bedrijfstrainingen worden opgesteld.

De twee eerdergenoemde dilemma's komen hier naar voren. In de eerste plaats is het de vraag of wat optimaal is voor deze persoon ook optimaal is voor de rest van de maatschappij. Als de maatschappij voordeel van de onderwijsinvestering heeft, waar de student zelf niet voor wordt beloond, is er sprake van een positieve externaliteit. Voor de overheid is het dan zinvol om onderwijs te subsidiëren omdat zij nooit in staat zal zijn per individu te beslissen wat de beste onderwijsinvestering is. Een vergelijkbaar probleem speelt er tussen de werkgever en de werknemer. Als de meeste baten van een bedrijfstraining bij de werknemer terecht komen, zal hij ook het grootste deel van de trainingskosten moeten betalen. Als vooral het bedrijf belang heeft bij

de bedrijfstraining, dan zal de organisatie een groter deel van de rekening betalen.

Geïnspireerd door deze theorie zijn empirische onderzoekers gaan testen of investeringen in onderwijs inderdaad rendabel zijn. Jacob Mincer was de eerste die het verband ging onderzoeken tussen het aantal jaren onderwijs dat mensen hadden gevolgd en het loon dat zij ontvingen. Als het rendement op een jaar onderwijs duidelijk hoger is dan de marktrente leek dit erop te wijzen dat er werd ondergeïnvesteerd in onderwijs, terwijl een lager rendement op een overinvestering leek te wijzen. Een van de problemen bij deze aanpak was echter dat het ook zo kan zijn dat de eenvoudige analyse die alleen naar loonkosten kijkt, belangrijke andere kosten en baten ten onrechte buiten beschouwing laat. Mensen kunnen onderwijs leuk of juist vervelend vinden, onderwijs volgen kan meer voordelen hebben dan alleen een hoger loon en de baten van onderwijs kunnen risicovol zijn zodat, net als op de beurs, een hoger rendement verwacht wordt als compensatie.

Een tweede probleem van de empirische aanpak van Mincer is dat mensen verschillend zijn (heterogeniteit is de term die hiervoor in de economie wordt gebruikt). Stel dat mensen verschillen in de mate waarin ze wat opsteken van wat er in de klas aan de orde komt. Bij eenzelfde investering van een jaar onderwijs verwerft de ene persoon dan meer kennis dan de andere. Omdat de baten van onderwijs afhangen van de hoeveelheid verworven kennis kan voor sommige mensen een jaar onderwijs rendabel zijn, terwijl voor anderen deze investering niet meer de moeite waard is. Dit leidt tot problemen bij de vergelijking van het loon van mensen die lang onderwijs hebben gevolgd met mensen die korter onderwijs hebben gevolgd. De theorie voorspelt immers dat het hierbij om andere mensen gaat. Mincer vergelijkt mensen met een hoog leervermogen die langer onderwijs hebben gevolgd met mensen met een lager leervermogen die korter onderwijs hebben gevolgd. Het verschil kan dus zowel veroorzaakt worden door het verschil in leervermogen als door het verschil in het aantal geïnvesteerde jaren onderwijs.

Dit selectiviteitsprobleem werd het thema van de tweede fase van de onderwijs-economie. Dit probleem van selectiviteit en causaliteit speelt niet alleen bij het rendement op onderwijs maar bij talloze vragen over het onderwijs. Zo zou men zich kunnen afvragen of het nuttig is dat leerlingen op de middelbare school Latijn krijgen. Als er een vergelijking zou worden gemaakt tussen het loon van mensen die ooit Latijn hebben gehad met het loon van de mensen die dit vak niet hebben gevolgd zou een verschil worden gevonden dat veel

---

groter is dan van welk middelbareschoolvak dan ook. De reden hiervoor is dat het volgen van Latijn zeer selectief is. Alleen de allerbeste leerlingen die het naderhand op de arbeidsmarkt sowieso gemiddeld genomen goed zullen doe, volgen dit vak. De echte causale invloed van Latijn leren zal daarom bij een statistische analyse in het niet vallen tegen dit selectie-effect. Ook bij klassengrootte speelt dit probleem. Leerlingen die extra aandacht nodig hebben, worden waarschijnlijk sneller in kleinere klassen gezet. Als vervolgens een empirische vergelijking wordt gemaakt tussen de studieresultaten van leerlingen uit kleine en grote klassen is het resultaat de optelsom van het echte causale effect van een kleinere klas en het selectie-effect. Vooral in de jaren negentig hebben economen grote vooruitgang geboekt met het ontwikkelen van statistische methodes die deze problemen kunnen ondervangen. Met name Joshua Angrist speelde een belangrijke rol hierbij. Door in de analyse verschillen in uitkomsten te relateren aan verschillende keuzes, die alleen maar veroorzaakt kunnen zijn door het toeval en niet door afwegingen die betrokkenen hebben gemaakt, kan het causale effect van het selectie-effect worden gescheiden. In een aantal gevallen bleek het mogelijk om toevallige omstandigheden die zich toevallig hadden voorgedaan hiervoor te benutten. Zo'n dubbel toeval wordt een natuurlijk experiment genoemd. Een voorbeeld hiervan is de studie naar het effect van klassengrootte op de leerprestaties van leerlingen van Angrist en Lavy. In Israël blijkt de regel te bestaan dat als een school 30 of minder leerlingen in een bepaald leerjaar heeft de kosten voor één klas worden vergoed, terwijl de overheid bij 31 of meer leerlingen de kosten voor twee klassen vergoedt. Doordat deze regel bestaat, kan het toevallige verschil tussen 30 of 31 leerlingen benut worden om te kijken wat het effect is van klassengrootte. Op deze wijze werd gekeken naar talloze aspecten van het onderwijs: het rendement op onderwijs, ICT in de klas, de invloed van lestijd, het effect van concurrentie, enzovoort. Vaak was hierbij de conclusie dat de werkelijke causale effecten sterk afweken van resultaten die uit een naïeve analyse werden verkregen. Statistiek ging hierdoor in de onderwijseconomie een steeds belangrijker rol spelen en men ging steeds meer het belang inzien van een degelijke robuuste statistische analyse.

In het onderwijs moeten echter een groot aantal keuzes worden gemaakt, waarbij de consequenties van de verschillende beslissingen onderling van elkaar afhangen. Het probleem van de experimentele aanpak is dat op voorhand niet duidelijk is welke keuze het meest cruciaal is voor het verbeteren van het onderwijs en dat aanpassingen van het onderwijs op basis van een experiment de balans bij andere afwegingen kunnen doen veranderen. De afgelopen tien jaar is daardoor in de onderwijseconomie een derde fase

op gang gekomen, waarin de economische theorie zoals die ook in de jaren zestig werd gebruikt weer een sterkere rol is gaan spelen in de economische analyse van het onderwijs, maar waarin tevens de kritische houding uit de jaren negentig over de interpretatie van empirische bevindingen behouden bleef. Een mooi voorbeeld van deze stroming is het werk van James Heckman. Door op basis van de economische theorie te analyseren hoe kennis en vaardigheden in een bepaalde levensperiode worden benut in een volgende fase in de onderwijsloopbaan, kon hij de veranderende rol van investeringen in cognitieve en niet-cognitieve vaardigheden in beeld brengen. Tegelijkertijd is er een ontwikkeling om het experimenteel onderzoek sterker aan laten te sluiten op de vragen die echt cruciaal zijn voor het onderwijs. Zo heeft Roland Fryer de stap gezet van analyses over onderwijsvragen waarvoor toevallig een natuurlijk experiment beschikbaar blijkt te zijn naar het systematische opzetten van experimenten voor vragen die het meest urgent zijn gezien de uitdagingen waar het onderwijs voor staat.

Opbouw van het boek

In dit boek wordt in dertien hoofdstukken een beeld gegeven van de stand van zaken van de onderwijs economie.

16

Het boek begint met een bijdrage van Debby Lanser over 'Wat is onderwijs ons waard' waarin ze laat zien dat de positieve effecten van onderwijs groot zijn, maar de vraag is waar de grens ligt tussen een optimale investering en overinvesteringen in onderwijs.

Dit roept de vraag op hoe het onderwijs zo kan worden georganiseerd dat alle afwegingen die spelen zo goed mogelijk worden gemaakt. Hierbij spelen drie perspectieven een rol. De leraren en schoolleiders kunnen vanuit een rol als professional een belangrijke invloed hebben op de kwaliteit van het onderwijs. Ouders en leerlingen kunnen door de keuzes die zij maken het onderwijsproces beïnvloeden. En de overheid kan via regels en de bekostiging een sturende invloed hebben op het onderwijs.

In de hoofdstukken 2 tot en met 5 komen deze perspectieven aan bod. Wim Groot en Henriette Maassen van den Brink gaan in op de vraag welke invloed ouders en leerlingen via marktwerking hebben op de kwaliteit van het onderwijs. Trudie Schils gaat in hoofdstuk 3 in op de manier waarop professionals in scholen op basis van informatie over het leerproces van leerlingen hun kwaliteit kunnen bewaken en verbeteren. Bas Jacobs behandelt in hoofdstuk 4 het

vraagstuk van het optimale individuele en maatschappelijke rendement van private en publieke investeringen in het onderwijs en daarmee welke financiële bijdrage de overheid aan het onderwijs zou moeten geven. En Ib Waterreus gaat in hoofdstuk 5 in op de manier waarop de overheid de toegevoegde waarde van scholen vast kan stellen om op basis daarvan normen voor het onderwijs te kunnen stellen om dit via bekostiging aan te kunnen sturen.

Onafhankelijk van de vraag welke rol deze verschillende partijen spelen bij de aansturing van het onderwijs is het altijd van belang om een goed beeld te hebben van de effecten van bepaalde keuzes. In hoofdstuk 6 gaat Roel van Elk in op de vraag hoe de effectiviteit van een gekozen aanpak kan worden vastgesteld. Hij bespreekt ‘evidence-based onderwijs’ en laat zien welke rol (natuurlijke) experimenten spelen bij het verwerven van kennis over wat werkt in het onderwijs. Jos Blank bespreekt in hoofdstuk 7 onderzoeksmethodes waarin de productiviteit van scholen onderling wordt vergeleken. De verschillen geven aan welke ruimte er is voor scholen om zich verder te verbeteren.

In de hoofdstukken 8 tot en met 13 worden enkele specifieke onderwijsthema’s vanuit een economisch perspectief belicht. Het hoofdstuk van Thomas Dohmen en Arjan Non gaat over de determinanten van de studiekeuze van ouders en leerlingen. Hierbij komt duidelijk aan het licht dat de afwegingen voor verschillende mensen verschillend kunnen liggen. Heterogeniteit is dus belangrijk in het onderwijs. Lex Borghans gaat in op afwegingen die binnen het curriculum moeten worden gemaakt. De tijd die scholen beschikbaar hebben, is beperkt en dus moet gekozen worden welke vakken op welke momenten prioriteit moeten krijgen. Andries de Grip gaat vervolgens in op het rendement van levenslang leren. Werkenden staan voor de afweging of het zinvol is om hun tijd aan een cursus te besteden of dat ze er meer aan hebben productieve arbeid te leveren.

De leraar speelt een belangrijke rol binnen het onderwijs. In hoofdstuk 11 gaan Margaretha Buurman, Josse Delfgouw en Robert Dur in op de vraag hoe de beloning van een leraar van invloed is op de prestaties die hij levert. Leraar worden is ook een keuze. Djoerd de Graaf en Arjan Heyma bekijken in hoofdstuk 12 vanuit dat perspectief de arbeidsmarkt voor leraren.

Hoewel vaak het beeld bestaat dat economie over geld gaat, laten veel van de hoofdstukken in dit boek zien dat bij de afwegingen die economen bestuderen geld niet altijd centraal staat. Maar uiteraard spelen de financiën wel een rol. Geert Haisma gaat in hoofdstuk 13 in op de financiële afwegingen en risico’s waar een school mee wordt geconfronteerd.